
CASTELLAR EN L'OBRA LITERÀRIA DE FERRAN CANYAMERES

«CASTELLAR»*

A Andreu Casas

UN vell exiliat em deia un dia,
caminant vora meu pels carrers de Paris,
que res tan bell hi havia,
que cap indret tenia tant d'encís
com Castellar, el poble on vegé el dia
sota el Puig de la Creu que desafia
el superb Sant Llorenç del Munt on nia
l'esperit del rocam mai no submís.

Recordava vinyars, avencs, fonts i masies,
molins drapers arran del riu Ripoll,
llegendes del seu poble i rodalies,
les petjades que fan cruixir els rostolls,
roques d'or vell que broden fantasies,
replecs, camins i lleixes de pimpolls;
els Bullidors i hostals amb brasa i fressa
tostemps, com quan la noia del Tolrà
anava, amb l'alcaldessa,
als horts de baix a l'hora de regar
i a Sant Feliu hi havia roba estesa
—anunci de bugada a la pagesa—
pels marges i al bell cim del campanar.

Pels carrers de París, amb parla ploranera,
l'emigrat en enyor, melangiós,
evocava el record de la teiera

* Extret del llibre «Com el Vallès no hi ha res», de Ferran Canyameres. Barcelona, 1951.
Geografia poètica.

del pati del castell, gris i molsós,
i el pou amb el brocal lluent, pedra foguera,
i un ull sense pupil·la dintre del qual s'han fos
tots els colors del cel, la llum primera
dels anhels que fulguren en l'espera
d'un pescador simbòlic, coratjós,
que pretengués pescar-hi l'estrella primicera
del poble català en mar poc venturós.

També em parlà d'erols de rovellons a Les Arenes,
de costellades a peu d'un fontinyol,
de vegetals ofrenes
que el seu poble, de nit o al foc del sol,
rebia del dosser que formen les carenes
al ruf del tòtil trist i al cant del rossinyol.

I dels recs argentats tallant les fondalades
amb hortalisses de colors molt vius;
de teixits i filats a carretades,
d'estiuejants per riure en jorns festius,
de la festa major i d'altres repicades;
i dels vaillets que afollen nius:
tot allò que en el cor posa boirades
dels que volten pel món, fantasmes fugitius.
I després, acorat, la vista baixa,
les mans a la butxaca, els llavis tremolant,
estrany als Camps Elisis, ampla faixa
de vehicles i gent, va dir-me, mig plorant:
«Els préssecs, al meu poble, ben tost maduraran.»

«CASTELLAR»*

LES primeres cites documentals de *Castrum Castellare* o de Castell de Castellar, són del 961. Ara la vila és coneguda per Castellar del Vallès i és camperola i fabril a la vegada, ben situada a recer de Sant Llorenç del Munt i del Puig de la Creu, i regala pel riu Ripoll, el curs d'aigua més actiu de la comarca vallesenca, i al qual Castellar deu el seu floriment dintre de la indústria tèxtil tan genuïnament pròpia del Vallès.

Riu i muntanya amunt i cap a la banda de Terrassa, els boscos dominen el paisatge. Riu avall, cap a Sabadell, el bosc s'aparta a entrells com per fer lloc als camps i a les vinyes, que són més abundosos tirant cap a Sentmenat. Les hortes s'escalonen pels marges del riu, fèrtils, mai assedegades, ben conreades, sempre acompanyades per la sinuosa carretera que se'n va, seguint la vall, a la saga dels estreps més llunyans de Sant Llorenç del Munt, cap a Gallifa, on s'obre el panorama dilatat que allà baix presideix Sant Feliu de Codines.

El riu Ripoll, amb ribatges d'una singular bellesa raconera, de gran ufanua vegetal i roquera, és la principal riquesa de Castellar, contribueix al treball dels molins paperers i de les manufactures de teixits de cotó i llana, sobretot de cotó. En les roques calcàries l'aigua ha obrat engorjats d'una gran variació i de raríssimes formes. En la seva part occidental hi ha l'anomenat Castell de Castellar, que en la seva part oposada té les ruïnes d'una església dita Castellar Vell. El castell van rejoyenir-lo curiosament. És de grans proporcions i de bell aspecte, amb remarcables finestres gòtiques i una de transició del romànic al gòtic. Es desconeix l'època de la seva construcció primitiva. El primer document que l'esmenta és de mitjan segle XI.

Castellar Vell és l'esglesiola en ruïnes propera al castell. Només s'aguanta el campanar. Pel que en resta, s'endevina que l'edificació es portà a cap en dues èpoques i fa l'efecte que és posterior al castell. No se sap on estava emplaçada la primera església parroquial, però sembla que no era pas en el lloc on hi ha l'enrunada. Fins l'any 1052 no se'n troba cap data.

Val a dir que el progrés de Castellar es deu a la família Tolrà, la qual amb la seva indústria ha donat treball als castellarencs en una proporció que la vila no havia assolit mai amb cap altra de les empreses que s'havien instal·lat, en el decurs de molts anys, a la vora del riu. Els Tolrà han afavorit la vila amb moltes i notables obres, entre les quals unes magnífiques escoles, i amb la construcció, l'any 1885, de l'església parroquial dedicada a Sant Esteve, patró de la vila. S'aixeca en una plaça encalmada. El seu campanar, molt airós, és d'estil gòtic modern i es fa albirador des de molt lluny. L'interior de l'església té una lluminositat que capta de seguida. Malauradament, el 1936 va perdre els quatre

* Extret del llibre «El Vallès, vigor i bellesa», de Ferran Canyameres. Premi Maspons i Camarasa. 1959. Barcelona, 1961.

àngels de talla del creuer, que sostenien els lampadaris, i va perdre també l'orgue i els sumptuosos altars. Ara tot hi és humil, bé que acaliuador en la fe.

Castellar palpita al ritme de la seva indústria, però aquesta palpitació no ofega la de la seva esponerosa pagesia, la qual dóna a la vila aquell caire camperol que és tot tradició i amor a la terra per damunt de tots els avenços, de les correnties modernes i dels aires forasters. Viu les inquietuds artístiques, culturals i espirituals com poques altres viles de la seva categoria. El seu Ateneu és un fogar modern i admirable d'elevació per damunt del vegetar comarcal.

Té un esplet de masies antigues que, per elles soles, la història, l'esperit i el sentiment de la natura ja són un atribut, ben alt, ben noble. Can Casamada, masia correntment coneguda per Casamada, va ésser reformada el segle passat, però ja l'esmenten documents del 1217. És una de les cases de pagès catalanes de més relleu, de la qual són originàries la majoria de famílies que porten aquest cognom. En el seu bosc té una font de molta anomenada: «No hi ha font tan ombrejada com la de can Casamada».

Les masies del terme s'escampen arreu, pel pla, per la muntanya i pel riberal. D'entre les de les altures boscanes, enllà dels darreres de la vila, es destaca Catafau, que un matí de tardor va fer dir al sempre inspirat poeta Joan Arús, mestre en Gai Saber, destacada figura de Castellar, d'on és fill:

*Al costat del camí
hi ha les feixes llaurades.
Catafau és enllà;
Collmuné, a l'altra banda.*

*Amb la llum del nou jorn
el paisatge s'eixampla.
Entorn meu, tot és bosc;
l'horitzó, tot muntanyes.*

A part el poble de Sant Feliu del Racó agregat al seu municipi, Castellar té els caserius de les Arenes, la Bruguera, Castellar Vell i Culubrès. Les Arenes, a prop del riu Ripoll i en el faldar de Sant Llorenç del Munt, és un indret d'una bellesa excepcional entremig del bosc aromós de reina, farigola i romaní i una font molt estimada, entorn de la qual s'ha format un llogarret d'estiuejants. Té una ermita de gran atractiu, dedicada a la Mare de Déu dita de les Arenes. La seva imatge va ésser destruïda el 1936. Era de talla i d'estil romànic. La Mare de Déu portava al braç una galleda d'argent que, sens dubte, era un ex-vot ofert en acció de gràcies pel benefici de la pluja.

*La mare de Déu de les Arenes
cura el mal de totes menes.*

La capella va ésser construïda els segles XI i XIII per l'orde de Sant Benet del monestir de la Mola de Sant Llorenç del Munt. L'ermità vestia hàbit religiós i se li donava el títol de fra.

Fins al 1936 cobrien les parets infinitats d'ex-vots, entre els quals un del 1645 que glosava un fet que, segons la tradició, havia ocorregut a un pastor molt afeccionat a escalar muntanyes, i que en escalar l'anomenada Castellassa de can Torres, considerada com inaccessible aleshores, arribà al cim amb bastanta facilitat amb ajuda d'uns claus, com els bons escaladors d'ara. En anar a baixar, però, li agafà por. Va fer algunes temptatives, però acabà per acovardir-se, i s'encomanà a la Mare de Déu de les Arenes, prometenent que si el salvava li oferiria una campana que es sentís bé des de la Castellassa. S'adormí i somià que la Mare de Déu l'ajudava a baixar sense dificultat, i l'endemà, en desvetllar-se, es trobà al peu de la Castellassa sa i estalvi. Complí la prometença, i d'aleshores ençà la Castellassa va ésser coneguda per la Roca del Pastor.

La silueta del Puig de la Creu constitueix un grandió complement de la història i de l'aspecte de Castellar. La seva altitud és de sis-cents metres i forma una talaia que li permet d'observar i d'ésser observada de lluny. A dalt hi ha un edifici mig castell i mig església, rodejat d'una muralla emmerletada a l'estil d'una ciutadella o fortalesa de l'Edat Mitjana, reconstruïda no fa pas molt, i amb encert, gràcies als actuals propietaris els germans Pere i Josep Borrell i Fumador, els quals també ho són de can Borrell, masia del tossal del mateix nom.

La llegenda diu que l'any 987 el comte Guifré pujà a Sant Llorenç del Munt per acabar amb el drac que tenia aterrida la gent de la contrada, al qual malferí; que la fera travessà la vall i anà a caure a prop del Puig de la Creu, en el lloc anomenat Sot de Golerès, xisclant i bramant, on la van rematar a cops d'espasa.

Sembla que se'n diu Puig de la Creu per haver-hi bastit el segle XIII una església i una mansió per a repòs de les monges del monestir de Sant Vicenç de Jonqueres fundat per Maria de Terrassa, nada en el castell de Vallparadís.

Seria llarg relatar la vida d'aquesta elevada construcció a través dels segles i a dalt d'aquest puig majestuós que és un natural i ben vistós ornament de la vila de Castellar. I darrera del Puig de la Creu, evocador de llegendes i tradicions, la bellesa no minva pas amb les coves del Comte a la cinglera del Salt, el castell de Guanta i la seva deliciosa fondalada.

Sant Feliu del Racó, el poble agregat al municipi de Castellar, està enfilat en un contrafort de la serra de Sant Llorenç del Munt. El seu campanar el fa molt visible i l'aportació estiuenca no ha llevat rusticitat a les seves cases graonades per l'accidentació del terreny. Té una bella església que posseïa un interessant retaule del segle XIV. Restaurada, l'artista sabadellenc Trias Pagès pintà la capella del Santíssim Sagrament, i ara el seu interior té un aire més lluminós que sembla treure-li una part de la vellúria que acusa de la part de fora. Parteix del poble el camí més dreturer pels que pugen a la Mola per aquesta banda.

Va néixer en aquest poble, l'any 1857, l'escultor Enric Clarassó, company inseparable que va ésser dels artistes Santiago Russinyol i Ramon Casa, i que morí a Barcelona el 1941.